

Europa en India

Indiase dans en muziek in Europa

Verfijning voor dovemansoren?

Berlioz vond het maar niks, de muziek uit het verre India, maar het publiek smulde van de exotiek die – onder meer – daar vandaan kwam. Van Goethe via Mata Hari tot en met The Beatles: al ruim twee eeuwen heeft India Europa's belangstelling. Een korte geschiedenis.

DOOR JOEP BOR

'The Bayadères zijn uiterst succesvol geweest en trekken hordes nieuwsgierige bezoekers, niet alleen door de noviteit van de show maar ook door de topkwaliteit van de uitvoering.' Zo meldde *The Observer* over de vijf Zuid-Indiase tempeldanseressen die op 1 oktober 1838 voor het eerst in Londen optraden. Ruim een maand daarvoor hadden zij hun debuut in Parijs gemaakt. Uit talloze artikelen in zowel Franse als Engelse kranten en tijdschriften blijkt dat de Bayadères de eerste Indiase artiesten waren die faam in Europa maakten. Voordat ze in het Théâtre des Variétés optraden, dansten ze in het paleis van de Tuilerieën voor de Franse koning. In Londen, waar ze drie maanden ver-

De 'Indiase' ballade van Goethe, *Der Gott und die Bajadere* (1797), bijvoorbeeld, werd door een aantal componisten op muziek gezet. En de oosterse romance *Lalla Rookh* (1817) van Thomas Moore en Victor Hugo's *Les orientales* (1829) waren meteen bestsellers toen ze uitkwamen. De meeste dichters die over India schreven waren daar nooit geweest en dachten dat het leven er nog ongerept was. Menigeen ging er toen vanuit dat India duizenden jaren onveranderd was gebleven en de bakermat van de beschaving was. We weten niet wat de toeschouwers ervoeren toen zij de Bayadères zagen. Door de uitgebreide publiciteitscampagne en lovende recensies trokken ze volle zalen. Maar Indiase dans had niets gemeen met ballet, en een aantal recensenten merkte op dat het publiek er geen snars van begreep. Kortom, voor de meeste toeschouwers waren de danseressen niet meer dan een exotische curiositeit.

De meeste dichters die over India schreven waren daar nooit geweest en dachten dat het leven er nog ongerept was

toefden, waren ze meer dan honderd keer te bewonderen. Daarna, in 1839, gaven ze uitvoeringen in de rest van Europa.

BEWONDERING

Het was geen toeval dat de tempeldanseressen zoveel aandacht trokken. In het begin van de negentiende eeuw was Europa in de ban van het Oosten. Met name Egypte en het mysterieuze India – met haar oude 'wijze' boeken in het Sanskriet – werkten op de verbeelding van dichters, schrijvers en componisten.

OOSTERSE DANS

Toen de Franse componist Hector Berlioz in 1851 de Great Exhibition in Londen bezocht en musici uit China en India hoorde, had hij geen goed woord voor hen over. De Indiase musici die daarna op de wereldtentoonstellingen optraden, speelden eveneens voor dovemansoren. Ook de zanger en soefi-mysticus Inayat Khan moest concluderen dat het Westen nog niet rijp was voor zijn muziek. Tussen 1910 en 1914 gaf hij talloze concerten en lezingen over Indiase muziek in Amerika en Europa, waar hij zowel de danseressen Ruth St. Denis als Mata Hari begeleidde. St. Denis had in 1906 faam gemaakt met *Radha*, een choreografie

Bayadères dansen in een tempel, achttien-de-eeuwse gravure

waarover zij later zei: 'My first Indian dance was a jumble of everything I was aware of in Indian art.' Haar 'Indiase' dansen waren inderdaad een exotische mengelmoes, een product van ongebreidelde fantasie.

Dat oosterse dans – echt of namaak – toen in de mode was, blijkt onder meer uit het feit dat Mikhail Fokine balletten zoals *Le dieu bleu* choreografeerde, nadat hij in 1901 het Siamese hofballet in Sint-Petersburg had gezien. In 1906 was het Cambodjaanse hofballet een hype in Parijs, en twee jaar later danste Maud Allan haar sensationele *Vision of Salomé* in Londen in een 'Indiaas' kostuum met borstplaten. De samenwerking tussen ballerina Anna Pavlova en Uday Shankar resulteerde in de jaren twintig in een aantal 'hindoe'-balletten.

WERELDPERS

Indiase dans sprak tot de verbeelding van het publiek, maar voor de muziek ontbrak elk referentiekader. Ook toen de *sarod*speler Timir Baran in de jaren dertig met het dansgezelschap van Uday Shankar door Europa reisde, was het slechts een enkeling die zijn grootheid herkende.

Uday Shankars jongere broer, *sitar*speler Ravi Shankar, had veel meer succes en was de eerste niet-westerse artiest die voor een omslag in het denken over wereldmuziek zorgde. Met zijn fabuleuze spel toonde Shankar aan dat Indiase muziek niet dood was, zoals de Franse componist Pierre Boulez in 1967 weer eens

herhaalde, maar springlevend!

Door zijn associatie met Yehudi Menuhin, John Coltrane en George Harrison – die zijn leerling werd – en door zijn optredens op grote Amerikaanse popfestivals, haalde Ravi Shankar de wereldpers. 'The appeal that [he] exercises over our youth (...) is a tribute both to his great art and to the intuitive wisdom of the searching young', zei Menuhin in zijn voorwoord in de eerste biografie van Ravi Shankar, *My Music, My Life*.

Hij schreef dit boek in de woelige maar optimistische jaren zestig toen India opnieuw 'in' was. Dit was in vele opzichten een periode van grote veranderingen. In Amsterdam met zijn provo's, kabouters en hippies – en zijn zalen Fantasio, de Kosmos en Paradiso – traden toen de beroemdste musici uit India en Pakistan op. Eerst nodigde Felix van Lamsweerde hen in het Tropenmuseum uit. Later waren zij dankzij John Eijlers in de Mozes en Aäronkerk te horen. Sitarist Jamaluddin Bhartiya – een student van Shankar – richtte de eerste Indiase muziekschool in Amsterdam op. Zelf begon ik in 1987 met een opleiding Indiase muziek op het Rotterdams Conservatorium, en drie jaar later was deze onderdeel van de afdeling Wereldmuziek. De innovatieve fluitist Hariprasad Chaurasia, die toen aan dit conservatorium benoemd werd tot artistiek leider Indiase muziek en daar nog steeds lesgeeft, speelt een centrale rol in het Amsterdam India Festival.

